

"KOLEKTİVİST BAKUNİN VERSUS KOMÜNİST MARX" YAZISININ ELEŞTİREL KENAR NOTLARI

Dr. Öğretim Üyesi Olkan SENEMOĞLU*

Özet

Bu çalışmada, Armağan Öztürk'ün "Kolektivist Bakunin versus Komünist Marx" isimli yazısı temele alınarak, hem yazarın yazıda doğrudan ileri sürdüğü iddialar hem de Bakunin üzerinden yürütülen Marx eleştirilerine yanıt verilmektedir. Bu noktada Marx'ın devletin sönmülmesinden ziyade proletarya diktatörlüğü adı altında yeniden konumlanmasından yana olduğu, bireyselliğin önemsenmediği, özgürlüklerin umursanmadığı, tekçi ve totaliter olduğu yönündeki iddialar ele alınmaktadır. Bu ve benzeri soruları Marx'ın metinlerinden hareketle yanıtlayarak; Marx'ın komünist devrim yoluyla, insanların birbirleriyle etkileşimlerinden doğan, bugüne kadar kendilerine tamamen yabancı görüp korktukları ve boyun eğdikleri güçler üzerindeki denetime ve bilinçli egemenliğe dönüşeceği yönünde fikirlerinin olduğu; Diğer taraftan Marx'ın komünist toplum anlayışının özü itibariyle tekçilikten ziyade herkesin özgürce gelişimini sağlayacağı bir toplum olduğu; bir kişinin özgürce gelişmesinin herkesin özgürce gelişmesinin koşulu olduğu toplumsal bir birliğin alacağını düşündüğüne vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marx, Bakunin, Komünizm, Kolektivizm, Özgürlük

A CRITICAL ANALYSIS OF "COLLECTIVIST BAKUNIN VERSUS COMMUNIST MARX"

Abstract

This study, the work of Armağan Öztürk on the basis of his article titled "Collectivist Bakunin versus Communist Marx", both the author's direct arguments submitted at the work and the criticism of Marx about Bakunin are answered. At this point, analyzed the claims that Marx supports the repositioning of the state with the name of the dictatorship of the proletariat rather than the fading of the state, he did not care about individuality, not cared about freedoms, was a monist and totalitarian. by answering these and similar questions from Marx's texts; emphasised there were Marx's ideas that through the communist revolution, from people's interactions with each other, they would turn into audit and conscious sovereignty over the forces they see and fear until today, and Marx's idea of communist society in regard to essence is a society in which everyone can freely develop rather than monopoly, and that a person's free development of his thought will be the condition of a union in which everyone is free development.

Keywords: Marx, Bakunin, Communism, Collectivism, Freedom

---

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
e-mail: olkansenemoglu@gmail.com

GİRİŞ

Bu çalışma, Armağan Öztürk'ün "Kolektivist Bakunin versus Komünist Marx" (2016) isimli çalışmasını birkaç noktadan eleştiriye açmaktadır. İlk dikkat çekilecek nokta yazının özellikle sonuç bölümünde daha da belirginleşen fakat metnin genelinde karşımıza çıkan cümlelerin muğlaklığıdır. İkinci sorun doğrudan çalışmanın bilimselliğine dair bir tartışmayı içermektedir. Bu sorun, Marx'a dair iddia ve tartışmaların doğrudan tek taraflı bir aktarıma yönelmesi ve yeterince temellendirilmemesiyle kendisini göstermektedir. Buna bağlı olarak üçüncü tartışma konusu ise çalışmanın genel olarak bilimsel bir çalışma olma yönündeki eksikliği noktasında dikkat çekilecek hususlardan oluşmaktadır. Dördüncüsü çalışmanın ele aldığı konuyu gerekli literatürle tartışmaması ve bilhassa Bakunin'in iddiaları ve fikirleri karşısında Marx'ın vermiş olduğu yanıtların göz ardı edilmesiyle ortaya çıkan tek yanlı bir metin olma özelliği göstermesidir. Bu çalışma ilgili literatürle ilişki kurmuyor. Bundan dolayı var olan bilgimize ne kattığı noktasında bir belirsizlik ortaya çıkmış bulunuyor. Halbuki bu çalışma ele aldığı konu itibariyle çeşitli bileşenleri çözülmeye başlamış bir *caput mortuum*'dur.

Genel birkaç açıklamayla başlanacak olursa, çalışmanın ismi yukarıda da anıldığı gibi Marx'ı içeriyor, fakat kaynakçada veya metnin içindeki tartışmalarda doğrudan Marx'a dair herhangi bir esere yer verilmemiş durumda. Buna rağmen sonuç bölümünde doğrudan yazarın Marx'a dair çıkarımları bulunmaktadır. Marx ya doğrudan herhangi bir kaynağa dayanmadan genel ifadelerle nitelendirilmiş ya da ikincil bir kaynak üzerinden değerlendirilmiştir. Bu da çalışmanın tek taraflı bir yazı haline dönmesine yol açmıştır. Bu da dahil yukarıdaki tüm iddiaları daha kapsamlı şekilde ele alalım.

Yazar'a göre, Marksist düşünür ve yorumcular yirminci yüzyıla damgasını vuran Marksist reel politiği değerlendirirken, özellikle devlet terörü ve totaliter pratikler açısından Marx'ı tartışmanın dışında bırakmışlardır (Öztürk, 2016:15). Böyle bir eleştiri getirmesine karşın yazar, Marx'ın bütün eserlerini göz ardı ederek Marx'ın totaliter olduğunu dile getirmiştir. Yani bir kez de kendisi Marx'ı dışarıda bırakarak Marx'a dair bir çıkarımda bulunmuştur. Yazar, Marx'ın totaliter eğilimlere sahip olduğu iddialarını tartışmaya açarken, Marx'ın herhangi bir metnine referans vermediği gibi bu iddiasını çeşitli alıntılarla kanıtlanma gereği de duymamıştır. Bu noktada yazarın Marx'ı dahil ettiği kısımlara baktığımızda çok genel geçer bilimsel bir dilden ve ispattan uzak ifadeler kullandığı göze çarpmaktadır. Örneğin yazar şöyle bir iddiada bulunmaktadır: "...Bakuninci görüş ayrıntılı bir şekilde

ele alındığında Marx'tan takipçilerine kalan teorik mirasın Marksist zihniyetin yarattığı acıların asıl sebebi olduğu görülür. Çünkü sonuçta Marx hakikatin mutlak bilgisine sahip olduğu hissinden bir an için bile vazgeçmemiştir" (Öztürk, 2016:16). Yazar bu temelsiz iddialarına yenilerini ekler: "Marx, Ortodoks Marksizmdeki otoriterlik için bir kurucu kaynak niteliğindedir" (Öztürk, 2016:16). Hemen ardından, "benzer eğilimler ve düşünce özgürlüğü karşısındaki araçsal bakış hemen tüm Marx takipçilerinde de kendini gösterir" (Öztürk, 2016:16) diye bir iddia da bulunur. Fakat Marx'ın düşünce özgürlüğüne dair ne dediği veya yazarın kendisinin düşünce özgürlüğünden ne anladığına dair bir açıklama yapılmadığı gibi, Marx'ın hangi takipçilerinden bahsedildiği de belli değildir. Böyle olduğu içinde bir kanılar yığını halinde iddialarla karşı karşıya kalmış bulunuyoruz. Bu yönüyle metin bilimsellikten uzak bir sürü heyula halinde temelsiz iddialarla doldurulmuş durumdadır. Temelsiz iddialar örtbas edilmek için de herkesin bildiği konular ele alınıyor mu hissi yaratılmıştır. Örneğin yazar, bir cümleye "Genel kanı" (Öztürk, 2016:16) diye başlamasına rağmen bu kanının nasıl genel kanı olduğuna dair bir ipucu vermemektedir. Yeri gelmişken değinmek uygun olacaktır. Yine genel kanı ile başlayan bir cümlede Yazar'a göre "Bakunin ile Marx arasındaki tartışmanın daha çok devrimden sonra devlet otoritesinin devamı noktasındaki görüş ayrılığından kaynaklandığı yönündedir. Bakunin devletin devrimle birlikte çözülmesini arzularken, Marx sınıf diktatörlüğü biçiminde de olsa devletin bir süre daha varlığını sürdürmesi gerektiğini düşünmüştür" (Öztürk, 2016:16). Bu noktada yazar, Bakunin'in işçi sınıfı diktatörlüğünün aslında işçi sınıfı üzerinde bir diktatörlük olduğuna dair vurgusuna dikkat çekmektedir. Bu doğrudur. Gerçekten de Bakunin böyle bir ifadeye yer verir. Fakat eksik olan şey Marx bu konuda ne dediğidir. Asıl sorun burada ortaya çıkmaktadır. Zira Marx, Bakunin'in bu iddiasına karşılık şunları söyleyecektir:

"Bu, diğer sınıflar (özellikle de kapitalist sınıf) var olduğu müddetçe, proletarya onunla mücadele etmeyi sürdürdüğü müddetçe (çünkü hükümet iktidarını ele geçirdiğinde düşmanları ve toplumun eski örgütlenmesi henüz yok olmamıştır), proletaryanın zora dayanan araçları dolayısıyla da hükümet sel araçları kullanmasının gerekeceği anlamına gelir. Proletarya hâlâ bir sınıftır; sınıf savaşımını ve sınıfların varlığını doğuran ekonomik koşullar henüz kaybolmamıştır ve bu koşullar ya zorla ortadan kaldırılmalı veyahut da dönüştürülmelidir; bu dönüşüm süreci zorla hızlandırılacaktır" (Marx: 1874).

Bu tartışmalarla bağlantılı olarak yazar, Bakunin'in eski düzenin şiddet kullanılarak tümüyle yıkılması hususunda ısrarcı olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Bakunin'in

Marx'ın yaptığı şeyi, yani proletarya diktatörlüğü adı altında devlete devam noktasında tanınan ayrıcalığı doğru bulmadığını (Öztürk, 2016:16) ifade eder, sıradan bir okuyucunun bile görebileceği bir ayrıntıyı gözden kaçırarak. Zira Marx'ın bir önceki atfindan da görüleceği üzere amaç devletin proletarya diktatörlüğü adı altında devam ettirilmesi değil, aksine kapitalist kültüre, kapitalist devlete ve onun sınıf karakterinin ortadan kaldırılmasına yönelik bir adımdır. Zira devlet kapitalist devlettir veya burjuvazinin özel çıkarlarının aygıtıdır. Devletin araçsal bir aygıt olmasının nedeni de toplumdaki sınıf karakteridir. Bu noktaya şöyle dikkat çekecektir Marx (Marx ve Engels, 2013: 65):

"...İşte bu modern mülkiyet, modern devlete karşılık gelir. Mülk sahiplerinin vergiler yoluyla yavaş yavaş ele geçirdikleri modern devlet, devlet borçlanmaları yüzünden tamamen bu mülk sahiplerinin eline düşmüş ve varlığı, borsadaki devlet tahvillerinin yükselip düşmesinde gördüğümüz gibi, bütünüyle mülk sahiplerinin, yani burjuvazinin verdiği krediye bağımlı hale gelmiştir. Artık bir zümre değil bir sınıf olması yalın gerçeği, burjuvaziye artık yerel değil ulusal ölçekte örgütlenmeye ve kendi olağan çıkarlarına genel bir biçim vermeye itti. Özel mülkiyetin topluluktan ayrılıp kopmasıyla birlikte devlet, burjuva toplumun yanı sıra ve burjuva toplumun dışında, tamamen ayrı bir varlık haline geldi. Ancak, bu devlet burjuvazinin hem içsel hem de dışsal amaçları nedeniyle, kendi mülklerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak için benimsemek zorunda kaldığı örgütlenme biçiminden başka bir şey değildir."

Marx'ın zaten devlet konusundaki vurgusu emek üzerindeki iktidar konusudur. Sınıflı bir toplumda ezilen sınıfı bastırma aracı olarak devlet vardır bu noktaya Marx şöyle dikkat çeker (Marx, 2012:59):

"Toplumun iktisadi değişiklikleriyle birlikte siyasal niteliği de değişti. Modern sanayinin ilerlemesi geliştikçe, sermaye ile emek arasındaki sınıf karşıtlığı da genişliyor, yoğunlaşıyor, devlet iktidarı gitgide sermayenin emek üzerindeki ulusal bir iktidar, toplumsal kölelik ereklerine göre örgütlenmiş toplumsal bir güç, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliği kazanıyordu.* Sınıflar savaşımında bir ilerleme gösteren her devrimden sonra, devlet iktidarının salt bastırıcı niteliği gitgide daha açık bir biçimde ortaya çıkıyordu."

---

* 1871'deki Almanca baskıya şöyle bir ekleme yapılmıştır: "Devlet iktidarı gitgide emeği ezmeye yönelik bir kamu iktidarı, bir sınıf egemenliği aygıtı niteliği kazanıyordu."

Çalışmanın en büyük eksikliği şimdiye kadar değinildiği gibi konu başlığında Marx'a yer verilmesine rağmen içerikte Marx'a doğrudan bir atfın olmaması hususunda ortaya çıkmaktadır. Hatta aşağıdaki örneklerde gösterildiği üzere, yazarın tartışmada dayandığı varsayımlarla Marx'ın metinleri arasında mutlak bir uyumsuzluk vardır. Ele alınan iddialara bakılacak olursa, yazar, Bakunin'in, Marx'ın demokratik cumhuriyet idealine fazlasıyla bağlı biri olduğuna ve devlette reform yapmaya çalışan bir burjuva sosyalisti gibi davrandığına dikkat çektiğine değinir (Öztürk, 2016:19). Oysa "Alman İdeolojisi" adlı çalışmasında Marx'ın oy uğruna verilen mücadeleyi pek de tasvip etmediği rahatlıkla görülebilir. Hatta Marx böyle bir mücadelenin yanılıcı niteliğine şöyle dikkat çeker:

"Özel ve ortak çıkar arasındaki bu çelişkiden hareketle ortaklaşa çıkar, devlet adı altında, gerçek bireysel ve ortaklaşa çıkarlardan ayrı, bağımsız bir biçim alır ve aynı zamanda yanılıcı bir ortaklık görünümü altında, fakat daima kan bağı, dil, daha büyük ölçekli iş bölümü ve diğer çıkarlar gibi her aile ve kabile topluluğunda mevcut olan bağların somut zeminine dayanan, zaten iş bölümü tarafından koşullanmış bulunan ve bu türden her insan yığını içinde ayrışan ve aralarından birisinin bütün diğerleri üzerinde egemenlik kurduğu sınıflara dayanan bir biçim alır. Bundan çıkan sonuç, devlet içindeki tüm mücadelelerin, demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadelenin, oy hakkı uğruna verilen mücadelenin vb. vb., farklı sınıfların birbirlerine karşı yürüttüğü gerçek mücadelelerin büründüğü yanılıcı biçimlerinden başka bir şey olmadığıdır" (Marx ve Engels, 2013: 41)

Yazar'a göre Bakunin, devrimin önceden hazırlanan bir programa göre gerçekleşmeyeceği kanaatindeydi (Öztürk, 2016:20). Metnin geneline sirayet eden, Bakunin'e değinip Marx'ı dışarıda bırakma durumuyla bir kez daha burada karşılaşırız. Halbuki bu anlayışın Marx'ın düşüncesindeki yeri dikkatli bir okuyucu tarafından rahatlıkla görülebilir. Bunu Marx'ın metinlerinde gösterecek olursak, Marx komünizme giden yolu şöyle açıklar, "komünizm bizce, oluşturulması gereken bir durum, gerçekliğin kendisini uydurmak zorunda olduğu bir ideal değildir. Günümüzdeki durumu ortadan kaldıran gerçek hareketi komünizm olarak adlandırıyoruz. Bu hareketin koşulları, bugün mevcut olan öncüllerden doğmaktadır" (Marx ve Engels, 2013: 43). Bir başka yerde Feuerbach Üzerine Tezler'in ikincisinde ise Marx, bu durumu daha derinlikli olarak şöyle ortaya koyar: "İnsan düşüncesinde nesnel hakikatin payı olup olmadığı, teorik değil pratik bir sorundur. İnsan, hakikati, yani düşüncesinin gerçekliğini ve gücünü, bu dünyaya ait oluşunu pratikte kanıtlamak zorundadır. Pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçek dışılığı üzerine yürütülen tartışma, tamamıyla skolastik bir sorundur" (Marx ve

Engels, 2013b: 15). Buradan hareketle Marx koşulların değiştirilmesinin teorik değil pratik olduğunu dolayısıyla pratikte sınanması gerektiğini de şöyle dile getirir (Marx ve Engels, 2013: 15-16):

"Koşulların değiştirilmesine ve eğitime dair materyalist öğretisi, koşulların insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğitmenin kendisinin de eğitilmesi gerektiğini unutmaz. Bu nedenle, toplumu iki bölüme -birine toplum üstü bir konum verecek şekilde- ayırmak zorunda kalır. Koşulların değişme [si] ile insan etkinliğinin veya öz-değişiminin örtüşmesi, ancak devrimci pratik olarak kavranıp doğru anlaşılabilir."

Yukarıdaki alıntılardan da görülebileceği üzere Marx'ın metinlerinde pratikten ve tarihsel koşulların gidişatından bağımsız bir model veya öngöründen bahsetmek mümkün değildir. Marx'ın çeşitli metinlerindeki açıklamalarıyla yazarın asılsız varsayım ve iddiaları arasında bir tutarsızlık vardır. Bu bağlamda yazar, çeşitli iddiaları tutarlılık ve hakikati bakımından karşılaştıran bir bilim insanından ziyade, var olan bir durumu kendi kutsal kitabından hareketle açıklayan bir din insanı gibi davranmaktadır. Zira Marx'a dair ileri sürdüğü bir çok iddianın kaynağı sadece Bakunin'dir.

Yazar, yer yer ve ısrarla Marx'ın ve izleyicilerinin devletçi olduklarını ve otoriteye karşı derin bir ilgi beslediklerini iddia etmektedir (Öztürk, 2016:23). Ancak metinde bu iddiayı da destekleyecek herhangi bir somut kanıt rastlayamıyoruz. Oysa Marx'a göz atan birisi rahatlıkla görecektir ki bu bir safsatadır. Zira Marx, hem otoriterliği hem de sınıf tahakkümünün bir yansıması olan devleti reddeder:

"Topluluğun yerini tutan şimdiye kadarki kurumlarda, devlette vb., kişisel özgürlük ancak egemen sınıfın koşulları altında gelişen ve bu sınıfın üyesi olan bireyler için söz konusuydu. Bireylerin şimdiye kadar oluşturdukları zahiri topluluklar, bu bireyler karşısında daima bağımsız bir varlık kazandı ve bir sınıfın diğer sınıflar karşısındaki birliği olduğundan, ezilen sınıf için yalnızca tamamen sanal bir topluluk değil, aynı zamanda yeni bir prangaydı. Gerçek toplulukta bireyler kendi özgürlüklerini bu beraberlik içinde ve sayesinde elde ederler" (Marx ve Engels, 2013: 75).

Veya bir başka yerde Marx'ın üzerinde durduğu gibi devlet egemen sınıfın ortak çıkarlarının bir ürünüdür.

"Devlet, egemen sınıfın bireylerinin kendi ortak çıkarlarını geçerli kıldıkları ve bir çağın burjuva toplumunun tamamını özetleyen biçim olduğundan, bunun sonucu olarak, tüm ortak kurumlar devlet aracılığıyla oluşur ve politik bir biçim kazanır. Hukukun iradeye,

hatta maddi temellerinden kopmuş olan *özgür* iradeye dayandığı yanılması buradan kaynaklanmaktadır. Adalet de aynı şekilde yazılı hukuka indirgenmiştir" (Marx ve Engels, 2013b: 65-66).

Bu durumda böyle bir devletin ortadan kaldırılması demek, bütün bir toplumun üyelerinin çıkarının egemen kılınması anlamına gelecektir.

Bu noktada görüldüğü üzere Marx otoriterliğin ve tekçiliğin karşısındadır. Buna rağmen bilimsellikten uzak, herhangi bir şekilde Marx'a atıf yapılmadan sonuç bölümünde şöyle bir kaniya varılmaktadır: Marx otoriter ve tekçidir (Öztürk, 2016:27). Oysa Marx'a dair yüzeysel bir okuma yapan birisinin bile rahatlıkla görebileceği üzere, Marx, bireyin gerçek entelektüel zenginliği, tamamen, onun gerçek ilişkilerinin zenginliğine bağlı olduğunu düşünür (Marx ve Engels, 2013: 44). Marx buradan hareketle şöyle bir çıkarıma gider "bireylerin *evrensel-tarihsel* el birliğinin ilk doğal biçimi olan *her bakımdan* bağımlılığı, bu komünist devrim yoluyla, insanların birbirleriyle etkileşimlerinden doğan, bugüne kadar kendilerine tamamen yabancı görüp korktukları ve boyun eğdikleri güçler üzerindeki denetime ve bilinçli egemenliğe dönüşecektir" (Marx ve Engels, 2013: 44). Diğer taraftan komünist toplum özü itibariyle tekçilikten ziyade herkesin özgürce gelişimini sağlayacağı bir toplum olarak düşünülür. Zira Marx, şöyle yazacaktır: "Sınıfları ve sınıf karşıtılarıyla eski burjuva toplumunun yerini birimizin özgürce gelişmesinin hepimizin özgürce gelişmesinin koşulu olduğu bir birlik alacaktır"(Marx ve Engels, 2010: 41) Bu alıntıların gösterdiği gibi yazarın, hiçbir şekilde temellendirme ihtiyacı duymadan Marx'ı otoriterlik ve tekçi olmakla itham etmesi maddi bir hatadır.

Diğer taraftan Marx, devlete değil doğrudan topluma bir rol biçer. Bu anlamda Marx aynı zamanda en az Bakunin kadar kolektivisttir. Marx'ın derdi bireyin veya genel anlamda insanın herhangi bir dışsal soyutlamaya maruz bırakılmamasıdır. Bu bağlamda Marx, başından beri çoğulcudur, başından beri bireylerin özgür gelişiminin hayalini kurar. Onun yıkılmasını istediği toplum tam da insana bu olanağı sağlamadığı için yıkılmalıdır. Zira Marx'a göre, "gerçek, bireysel insan, ne zaman soyut yurttaşta kendinde yeniden-soğurup, bireysel insan olarak, günlük yaşamında, özel işinde ve özel durumunda türsel-varlık olursa, ne zaman insan 'forces propres'unu'¹ toplumsal güçler olarak tanır ve örgütler ve böylece toplumsal gücü kendisinden politik güç biçiminde ayırmazsa, işte ancak o zaman insani özgürleşme tamamlanmış demektir" (Marx, 2014: 36).

¹ forces 'propres'unu: Kendi güçlerini

Marx'ı tekçilikle ve otoriterlikle suçlamak onu okuma yükünden kaçınmanın bir sonucudur. Zira, Marx'ın metinlerinde, insanların özgür gelişimlerinin imkanını aradığı ve asıl derdinin bu olduğunu görmek mümkündür. O özgürlüklere karşı değildir bilakis özgürlüklerin, özgürlük adı altında yok edildiği iddiasındadır. Bu bağlamda, *İnsan Hakları ve Yurttaşlar Bildirgesi Madde 4'de geçen "Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir: Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir, bu sınırlar da sadece yasalarla belirlenebilir"*, yolundaki ifadeyi Marx, şöyle eleştirir:

"O halde özgürlük, herhangi birine zarar vermeyen her şeyi yapma ve uygulama hakkıdır. Her bir kimsenin diğerine zarar vermeksizin hareket etmesiyle oluşan sınır, iki tarla arasındaki sınırın bir çit yardımıyla belirlenişi gibi yasayla belirlidir. Söz konusu olan dünyadan elini eteğini çekmiş yalıtık monad olarak insan özgürlüğüdür" (Marx ve Engels, 2014: 29).

Marx'ın kolektivistliği devletin ortadan kaldırıldığı ve bireylerin kendilerini gerçekleştirdiği bir zemini de içerir.

Çalışmada göze çarpan bir diğer eksiklik ise kendi içinde çelişen iddiaları barındırmasıdır. Mesela bir yerde Marx tarafından proletaryanın devrimci bir özne olarak sunulduğu ve proletaryanın kutsallaştırıldığı dile getirilirken (Öztürk, 2016:27) -ki bu yönüyle proletarya, devrimi gerçekleştirecek olan güçtür-. Diğer bir yerdeyse Marx, reformcu hissiyat ve genel oy hakkı gibi siyasal talepleri gündem edinen biri (Öztürk, 2016:24) olarak sunulur. Yani Marx, devrimci değil bir revizyonist olarak görülür. Yazar'ın bir diğer çelişkisi yine benzer şekilde şurada ortaya çıkar: Bir tarafta proletaryanın Marx tarafından devrimci bir özne olarak sunulduğu iddia edilmekte, diğer taraftan aynı Marx'ın yapıyı daha fazla vurgulama eğiliminde olduğu da (Öztürk, 2016:28) sezinlenmektedir(!). Yazar'ın en temel eksikliği, bilimsel bir tarafsızlıktan uzak olmasında görülmektedir. Yazar bilimsel olmaya çalıştığı yerlerde tarafsız değildir, tarafsız olduğu yerlerde ise bilimsellik gündeminden çıkmıştır. Bu da yazar'ın kendi içinde bir çelişkiye düştüğünü fark etmesini engellemiştir.

Genel olarak bakılacak olursa Marx'ın sürekli eleştirilmesine ve Marx'a dair önemli çıkarımların yapılmasına rağmen herhangi bir şekilde Marx'a atıf yapılmaması en genel anlamıyla bu çalışmayı bilimsellikten uzaklaştırmıştır. Metnin genel bir iddiasının olmaması veya ileri sürmüş olduğu iddiaların kanıtlanmaması, bunların yanı sıra özellikle

sonuç bölümünün ilk dört cümlesinin belirsizliği ve bu cümlelerle ne anlatılmak istendiğinin anlaşılmasında, bu çalışmanın objektif bir değerlendirme sürecinden geçmediği şüphesi doğurmaktadır. Bu yönüyle çalışma bir bilimsel metin olma vasfından çok bir köşe yazısı veya deneme izlenimi yaratmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak bakılacak olursa, çalışmanın bilimsel amacının ne olduğu tam anlaşılmasında birlikte, eğer çalışma doğrudan Bakunin'in Marx eleştirisi üzerine kuruluysa o zaman Marx'a dair genel çıkarımların temelsiz bırakılmaması gerekirdi. En azından Marx'ın Bakunin'in iddialarına yanıt olarak 1874'de kaleme aldığı "Bakunin'in Devlet ve Anarşizm'ine Genel Bir Bakış" veya bir diğer ismiyle "Devlet ve Anarşizm'in Eleştirel Kenar Notları" çalışmasına göz atılabilirdi. Fakat yazı tek taraflı kaleme alındığı için Marx'ın bu yazısı da dahil olmak üzere bir çok metni göz ardı edilmiştir. Bilimsel bir metin, tek taraflı düşmanlığın kemiriciliğinden kurtulabilmek için omurgasını bilginin oluşturduğu bir hakikate ihtiyaç duyar. Fakat "Kolektivist Bakunin versus Komünist Marx" isimli metnin omurgası eksik bilgiye dayanmaktadır. Bundan dolayı yazının içinde hem kalıcı olarak belirlenebilecek hiçbir şey yoktur, hem de ele alınan her şey bir ve aynı kalmıştır. Dolayısıyla da bu çalışmada ne geçmişe ilişkin sabit bir bilgi ne de geleceğe yönelik berrak bir öngörü söz konusudur.

Bilimselliği tartışmalı bu yapıt, ortaya koyduğu sorunların çözümü için gerekli en temel bilgilerden yoksundur. Bu yoksunluktan dolayı ortada duran sorunlara nasıl teklifsizce saldırdığı yer yer Donkişotvariliğe ulaşmaktadır. Ele aldığı konunun üzerine bunca yazılı olan metne rağmen, hatta en azından Marx'ın vermiş olduğu yanıtları bile göz ardı etmiş olması, yalnızca eski şeyleri yinelemekle kaldığı yerlerde bile yazarın bağımsız keşiflerde bulunduğu; söylediği şeyin kendisi için yeni olduğu ve öyle sayılması gerektiği görülmektedir. Bu yazının yetersizliğini ortaya koyan bizzat kendi adıdır. Sorun o denli yanlış formüle edilmiştir ki, doğru bir biçimde yanıtlanması zaten mümkün değildir.

Marx'ın söylediği her şeyi tek taraflı ele alarak, ileri sürmeğe çalıştığı fikirler içinde karmakarışık ettiğinden, bir çok kez başkaları tarafından bir hata olarak ortaya çıkan aynı sözcüklerle vermiş bulunan yanıtın ötesine geçemiyor: "Marx tekçi ve otoriterdir."

Yazar'ın bir yazar olarak herhangi bir okuyucudan farkı, bu konudan kendisinin de bir şey anlamamış olmasıdır. Bundan başka, eleştirmeye kalkıştığı "komünist Marx"

üzerindeki bilgisinin nasıl çok yetersiz olduğunu ve kendisinin ve "kolektivistlerin" Marx'a dair eleştirilerini Marx'ın ileri sürmüş olduğu fikirlerin eleştirici bilgisinden türetecekleri yerde, komünist Marx için a priori bir formül icat ederek nasıl sözüm ona bir "bilim" peşinde koşturduklarını görmek gerekir. Fakat daha başından beri, kendisi tarafından olduğu kadar, başka "kolektivistler" tarafından da yanlış anlaşılmış bir kişi olarak Marx'a dair ileri sürülen iddialardaki haksız umutları gerçekleştirememiş olması, yazarın hatası değildir. Yazarın kullandığı üslup, çoğu kez, Fransızların da dediği gibi, ampoule'dir.

Son olarak Marx'ın sözleriyle bitirecek olursak bu yazı "sentez olmak ister, oysa bileşik bir hatadan ibarettir" (Marx, 1966: 140).

KAYNAKÇA

Marx, Karl. "Feuerbach Üzerine Tezler. "Marx, Karl. Engels, Friedrich. 2013. *Alman İdeolojisi*. çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez. 2.bs. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Haziran.

Marx, Karl. 1874. Bakunin'in Devlet ve Anarşizm'ine Genel Bir Bakış, çev. Anarş^{ist} Bakış.

Marx, Karl. 1966. Felsefenin Sefaleti, çev. Erdoğan Başar, Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. 2012. *Fransa'da İç Savaş*, çev. Kenan Somer, 4. bs. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. 2014. *Yahudi Sorunu*. çev. Muzaffer İlhan Erdost. 5. bs. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, Karl. Engels, Friedrich. 2010. *Komünist Manifesto*. çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut. 4. bs. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, Karl. Engels, Friedrich. 2013b. *Alman İdeolojisi*. çev. Tonguç Ok-Olcay Geridönmez. 2.bs. İstanbul: Evrensel Basım Yayın, Haziran.

Öztürk, Armağan. 2016. "Kolektivist Bakunin versus Komünist Marx." Doğu Batı Dergisi. Sayı:79:15-29.

<https://www.geocities.ws/anarsistbakis/makaleler/marx-bakuninindevletanarsisi.html>
[21.03.2019].